

Кулалиева К.О.

**КОТОРМО КАТАЛАРДЫ АНАЛИЗДӨӨ
(түрк жана кыргыз тилдериндеги эксперименталдык
котормолор материалдарынын негизинде)**

Кулалиева К.О.

**АНАЛИЗ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ ОШИБОК
(на материалах экспериментальных переводов
на турецком и кыргызском языках)**

К.О. Kulalievа

**TRANSLATION ERROR ANALYSIS
(on the material of experimental translations in the turkish
and kyrgyz languages)**

УДК: 418.02

Жазып которуу ишмердүүлүгүнө студенттерди даярдоо иши тексттерди которуу максатында талдоо, которуу, которулган тексттерди талдоо, каталардын үстүндө иштөө, редакциялоо жумуштары менен коштолот. Бул макалада түрк тилинен кыргыз тилине которууда студенттер тарабынан көп кетирилген каталар аныкталып, алар котормо каталарынын типтерине карата бөлүштүрүлдү. Макаланы даярдоодо Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин синхрондук котормо бөлүмүндө окуган студенттерине сабакта жана сынактарда берилген материалдар пайдаланылды.

Негизги сөздөр: котормо каталары, маанилик ката, тилдик ката, стилдик ката, адекваттуу котормо, котормонун сапаты, котормо каталарынын классификациясы.

Для достижения положительных результатов при подготовке студентов к письменному переводу необходимо развивать у студентов навыки и умения анализа и перевода текстов, выявления собственных ошибок и редактирования. В этой статье упоминаются ошибки, наиболее часто допускаемые студентами при переводе текстов с турецкого языка на кыргызский язык, которые распределены по типам переводческих ошибок. При подготовке статьи использованы задания, которые были выполнены студентами отделения синхронного перевода Кыргызско-Турецкого университета «Манас» во время занятий и экзаменов.

Ключевые слова: переводческие ошибки, смысловые ошибки, языковые ошибки, стилистические ошибки, адекватный перевод, качество перевода, классификация переводческих ошибок.

In order to reach positive results in preparation of the students for written translation it is necessary to develop their text analysis and translation, error identification and editing skills. This article is related to the most frequent errors in translation of the texts from Turkish into Kyrgyz and their classification according to the main translation error types. During the writing of this article were used tasks which were fulfilled by the Simultaneous Translation Department's students of Kyrgyz-Turkish university Manas during the ordinary lessons and examinations.

Key words: translation errors, semantic errors, language errors, stylistic errors, adequate translation, quality of translation, classification of translation errors.

Котормо ишмердүүлүгү өзүнүн оң натыйжаларын бериш үчүн котормочудан теориялык билим ме-

нен катар практикалык мүнөздөгү жөн-билгиге ээ болушун талап кылат. Көп учурда практикалык жөн-билги, тажрыйба чечүүчү роль ойногону да маалым. Адекваттуу котормого жетишүү үчүн котормочу болгон күч-аракетин жумшайт жана натыйжада котормонун жана которулуп жаткан тилдин нормаларына жооп бере турган котормо текстин жаратат. Бирок адекваттуу котормо деген кандай болуш керек деген суроого келгенде, бир сөз менен жооп берүү кыйын. Котормо сапатын баалоонун өзү котормо таануу илиминде талаш-тартыш, талкуу жараткан маселелерден экендиги маалым. Сапаттуу жана сапатыз котормолорго, котормо нормаларына аныктама берүүдө окумуштуулардын арасында бирдей пикир болбогону да байкалат. Бул тууралуу англиялык окумуштуу Т.Сэворинин бири экинчисин танып турган котормо принциптери тууралуу изилдөөсүндө маалымат берилген [1].

Ал эми котормо каталарын типтештирүү маселесине келсек, бул боюнча да ар түрдүү окумуштуулар түрдүү классификацияны сунуштаганын көрүүгө болот. Котормо каталарынын классификациясы боюнча кенен маалымат Е.В. Тегерлева менен Ю.К. Попованын «Типы переводческих ошибок» деген макаласында берилген. Бул авторлор ар түрдүү окумуштуулардын пикирлерин эске алуу менен негизги котормо каталарын төмөнкүчө типтештиришкен:

1. Мазмундук каталар (түп нускадагы мазмундун бурмаланышы, маанилик так эместиктер, түшүнүксүздүктөр);

2. Тилдик жана кептик нормативдик каталар (сөздөрдүн лексика-семантикалык айкалышуусуна байланышкан каталар);

3. Прагматикалык каталар (түп нусканын авторунун коммуникативдик интенциясынын дал келбестиги); Лингвомаданий каталар (мазмунду жаңы лингвоэтикалык шарттарга адаптациялоого байланыштуу кетирилген каталар) [2].

Котормо каталары боюнча Л.К. Латышевдин классификациясы кеңири пайдаланылгандардын катарында. Бул классификация боюнча каталар төмөнкүчө бөлүштүрүлгөн:

1. Маанилик каталар (бурмалоолор, так эместиктер, түшүнүксүздүктөр, кошумчалоолор, таштап кетүүлөр, маалыматты бербей коюу, буквализм, эркин которуу, тузак сөздөр, керексиз комментарийлер ж.б.).

2. Тилдик каталар (лексикалык, грамматикалык, стилистикалык, орфографиялык, пунктуациялык, оформление жана верстка) [3].

Ал эми Кыргыз Республикасынын 2010-жылдын 27-июнунда кабыл алынган Конституциясынын расмий тилдеги түп нускасы менен мамлекеттик тилдеги котормосунун айрым фрагменттерин талдоого алып, андагы типтүү ката-мүчүлүштүктөрдү аныктаган Д.О. Кенжебаев: «Которуудагы ката-мүчүлүштүктөргө бурмалоолорду, так эместиктерди, нормативдик, тилдик, узалдык пландагы каталарды, буквализмдер менен формализмдерди, семантикалык коошпостуктарды, логиканын бузулушун, чектен чыккан эркин, «ээнбаш» которууну, ошондой эле трансформациялоонун кошумча, элиминациялоо, орун алмаштыруу, алмаштыруу сыяктуу түрлөрүн орундуу колдонбоону, которуудагы тилдик ийкемдүүлүктүн жоктугун ж.б. киргизүүгө болот» деген пикирин билдирген [4]. Котормо классификациялары бири-биринен анча-мынча гана айырмачылыкка ээ, биз котормочуларды даярдаган жогорку окуу жайлардын көпчүлүгү колдонгон Л.К.Латышевдин классификациясына таянуу менен түркчө-кыргызча жана кыргызча-түркчө котормодогу типтүү котормо каталарына токтолмокчубуз.

Студенттерди, өзгөчө, жазып которууга үйрөтүүдө котормо каталарынын үстүндө иштетүү оң натыйжаларды бере тургандыгын тажрыйба далилдеп отурат. Которулган тексттерди талдоо, каталарды табуу, себептерин аныктоо жана оңдоо, жөн эле оңдоп койбостон, анын түшүндүрмөсүн берүү сыяктуу жумуштарды студенттерге аткартуу аркылуу котормону түп нуска текстке жакындатып, котормонун сапатын жакшыртууга мүмкүн боло тургандыгын иш аркылуу көрсөтүү, сездирүү окутуу процессин кызыктуу кылып, өзүнүн оң натыйжаларын берет. Окуу программасынын алкагында студенттердин которуу көндүмдөрүн өнүктүрүү максатында аткарылган котормолорго жана изилдөө максатында жүргүзүлгөн котормо тексттерди анализдөөнүн натыйжасында котормо жаатында студенттерге билим берген окутуучуларга пайдалуу боло турган айрым жыйынтыктарды чыгарууга болот. Котормодо кетирилген каталарды талдоо, оңдоо менен дайыма алектенген адам, андай катаны өзү кетирбегенге аракет кылат. Бул иштерди аткаруу ар бир эле үйрөнчүк котормочунун колуна келе бербейт. Анткени катаны табуу үчүн тилдин бардык аспектилери боюнча, жок дегенде, ортодон жогорку билимге ээ болуу керек. Ошондуктан котормо бөлүмүндө окуп жаткан студенттердин тил боюнча даярдыгы жакшы деңгээлде болгону өтө маанилүү.

Студенттердин окуу процесси учурунда которгон тексттерин анализдөөнүн натыйжасында кыргызча-түркчө программасы боюнча билим алып жаткан 3-4-курсун студенттери, орточо эсеп менен 45 мүнөттө 1500-1800 белгиден турган көлөмдөгү текстти которору аныкталды. Албетте бул сан тексттин жанры жана татаалдыгына карата анча-мынча өзгөрөрү белгилүү. Эң тез которгондору 2500-2800 белгиге чейин которуп жетишсе, жай темптегилери 1200-1300 белгиге чейин которуп жетишкендиги аныкталган. Которуу максатында алдын ала талдоого алынган тексттерди которуу мындан да көбүрөөк көлөмдөгү текстти которууга мүмкүнчүлүк ача турганы да анык. Бул жумуштарды аткарууда, котормонун сапаты биринчи кезекте талдоого алынышы керектигин эстен чыгарбоо зарыл.

Албетте котормо каталары котормодо канчалык аз болсо, котормонун сапаты жакшы болот. Е.А. Княжеванын аныктамасында котормо катасы бул – жакшы ойлонуштурулбаган чечим, б.а. тексттин маанилүү параметрлерин жана котормо кырдаалдарын, тилдик бирдиктердин мүнөздөрүн жана котормо нормаларын эске албагандык [5].

Маанилик жана тилдик каталар, мисалы:

Түрк тилинде	Кыргыз тилинде
Yerel basında çıkan haberlere göre, ülkenin 6. büyük kenti İrkutsk'ta içinde alkol bulunan vücut losyonunu içerek yaşamını yitirenlerin sayısı 62'ye çıkarken, 40 kişinin tedavisi sürüyor. [6].	Жергиликтүү басма сөз каражаттарына караганда өлкөнүн алтынчы чоң шаарларынын бири болгон Иркутскта составында алкоголь болгон дене лосьонун ичип өлгөндөрдүн саны 62ге жеткенде, андан башка дагы 40 киши дары-ланып жатышканын айтып өтүштү.
Сүйлөм туура эмес түзүлүп, бир жерде түп нусканы туура эмес кабылдоо байкалса (алтынчы чоң шаарларынын бири эмес, алтынчы чоң шаарынын бири – маани-мазмундук ката), башка жерде котормодогу сөзмө-сөздүүлүк (жеткен-де эмес, жетип – тилдик ката) байкалат. Кабар жанрынын которулушу боюнча тажрыйбасыздык, студенттердин гезит окубагандыгы көрүнүп турат (каражаттарына караганда эмес, каражаттарынын билдирүүсүнө караганда болуш керек эле – тилдик ката). Сүйлөмдүн башы менен аягында байланыштын жоктугу көрүнүп турат (тилдик ката). Бул сыяктуу каталар абдан көп кетирилет. Ашыкча кошумчалоо бар (андан башка дагы).	
Кыргыз тилинде	Түрк тилинде
Бүгүнкү күндө ипотекалык насыя алууну каалагандар бар, ошондуктан “Жеткиликтүү турак-жай” программасын ишке ашыруу улантылышы керек Бишкек, 30-ноябрь /кабар/ [7].	Günümüzde ipotek kredisi almayı isteyenler var, bu yüzden “Yerli konut” programmı-nın gerçekleştirilmesi devam edilmeli Bişkek, 30 kasım /haber/
Бул тексттен алынган үзүндүдө студент “жеткиликтүү” деген сөздү “жергиликтүү” түрүндө кабылдаган жана котормодо (yerli – маани-мазмундук	

ката) ката кетирген. “Тузак сөз” катары каралат. Бул котормону талдоо үчүн кайрадан студенттерге бергенде, алардын 85 пайызы бул катаны байкашкан эмес. Датанын жазылышы да туура эмес берилген (30 *kasım* эмес / 30. *Kasım* – тилдик *ката*). Программа сөзү да кыргыз тилиндегидей жазылган, түрк тилинде бир эле “m” тамгасы менен жазылат.

Жогорудагы мисалдардан бир эле сүйлөм чегинде студент катанын бир нече түрүн кетиргенине күбө болдук, булар типтүү каталардын катарын толуктайт. Жогоруда биринчи мисалда келтирилген Иркутск сөзү студенттердин котормолорунда төмөнкүдөй варианттарда берилгенин көрүүгө болот: Иркутскта, Иркутскийдин ичинде эле, Иркутсттта, Иркутияда, Иркутста. Бул мисал энчилүү аттардын которулушу боюнча өзгөчө иш жүргүзүлүшү керектигинен кабар берет. Атайы энчилүү аттарды камтыган эки тилдүү сөздүктөрдүн түзүлүшү бул багыттагы маселелердин чечилишине себеп болот деген ойдобуз. Ошондой эле котормочу бардык багытта адис болушу керектиги да, өзгөчө которуп жаткан тексттин багытын, темасын туура аныктап, ошол темага байланыштуу түшүнүктөргө ээ болушу керектигин сезгени маанилүү.

Маанини бузуучу лексикалык, грамматикалык жана стилистикалык каталардан тышкары, энчилүү аттарды жазууда, апостроф менен жазган учурларда, даталарды котормодо берүүдө, пунктуациялык белгилерди колдонуудагы айырмачылыктардын болушу студенттер тарабынан көп учурда эске алынбайт. Бу-

лар тилдик каталардын тибин толуктаганы жогоруда берилген классификациялардан белгилүү.

Жыйынтыктап айтканда, кыргызча-түркчө, түркчө-кыргызча котормолордо кетирилген каталар маанилик жана тилдик болуп экиге бөлүнүп каралганы жана өз алдынча ички бөлүштүрүүдө тектеш тилдердин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен жүргүзүлгөнү туура болот. Типтүү каталарды толук аныктап чыгып, бул багытта студенттерге жардам боло тургандай окуу куралдарын иштеп чыгуу келечектин маанилүү маселелеринен деген ойдобуз.

Адабияттар:

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. - М.: ЭТС, 1999. - С. 107-109.
2. Тетерлева Е.В., Попова Ю.К. Типы переводческих ошибок. Проблемы романо-германской филологии, философии, педагогики и методики преподавания иностранных языков: сб. науч. тр. / науч. ред. Т.Н. Романова; Перм. гос. пед. ун-т. - Пермь, 2009. - 163 с.
3. Латышев Л.К. <http://wikienglish.ru/?p=360> - 15.10.17
4. Кенжебаев Д.О. Котормонун илимий-теориялык негиздери. - Б., 2014. - 344- б.
5. Княжева Е.А. Оценка качества перевода: проблемы теории и практики // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2010. №2. - С. 160. - 165.
6. <http://www.bik.gov.tr/vucut-losyonundan-olenlerin-sayisi-58e-yukseldi/> - 23.09.17.
7. <http://kabar.izde.kg> - 12.09.17.

Рецензент: к.филол.н., доцент Мамбаева С.К.